

120 lat Związku Nauczycielstwa Polskiego

OD POWSTANIA PO WSPÓŁCZESNOŚĆ (1905–2025)

Jerzy Szmytka w ławce szkolnej – replice ławki z 1905 roku, przed Domem Nauczycielskim na warszawskim Powiślu. Na ścianie budynku widoczna pamiątkowa tablica, wmurowana i odsłonięta w 2010 roku

Fot. archiwum prywatne

Związek Nauczycielstwa Polskiego to jedna z najstarszych organizacji związkowych na ziemiach polskich – dobrowolna, mająca osobowość prawną i samorządna organizacja zawodowa. Zrzesza on pracowników oświaty, nauki, szkolnictwa wyższego oraz emerytów. Związek Nauczycielstwa Polskiego jest rzecznikiem ich uprawnień, a przede wszystkim broni zawodowych, ekonomicznych i socjalnych interesów czynnych zawodowo oraz byłych pracowników. Troszczy się o kształtowanie demokratycznego oblicza polskiego szkolnictwa, szeroki dostęp do edukacji, wychowanie w duchu tolerancji, poszanowania praw, wolności i godności osobistej. Działa na podstawie **ustawy o związkach zawodowych i obowiązującego statutu organizacji**.

Członkowie ZNP nie mogą jednocześnie należeć do innego związku zawodowego. Mogą natomiast wpływać na działalność ZNP i korzystać z uprawnień statutowych. **Sprawę podziału pieniędzy na podwyżki organizacje związkowe uzgadniają z pracodawcami, a nie opiniują.**

Związek Nauczycielstwa Polskiego jest gotowy do konstruktywnych działań na rzecz poprawy warunków pracy, rozwoju uczelni czy podwyżek płac. Jest on najbardziej propracowniczym i apolitycznym związkiem zawodowym. Od jego powstania minęło już 120 lat.

Tablica na ścianie budynku przy ul. Smulikowskiego w Warszawie poświęcona nauczycielom z Tajnej Organizacji Nauczycielskiej

Fot. Bartosz Chojnacki

Na Uniwersytecie Gdańskim ZNP kontynuuje misję związków zawodowych działających w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Gdańsku i Wyższej Szkole Ekonomicznej w Sopocie.

POCZĄTKI RUCHU NAUCZYCIELSKIEGO – PRZYSZŁEGO ZNP

W II połowie XIX wieku na ziemiach objętych administracją niemiecką i rosyjską nie było możliwe legalne działanie organizacji zawodowej o charakterze narodowym, stowarzyszenia lub związku zawodowego polskich nauczycieli; szansa na stworzenie legalnej organizacji broniącej praw polskich nauczycieli oraz walczącej o polską edukację istniała jednak w autonomicznej Galicji. W tym czasie Prusy i Rosja wzmogły też swe antypolskie posunięcia. Przyzwolenie na tworzenie organizacji zawodowych w Rosji nastąpiło dopiero po 1905 roku, a w Niemczech – w 1918 roku.

Polscy nauczyciele we wszystkich trzech zaborach podejmowali

próby organizowania się w warunkach zaborczego ustawodawstwa. Wyrazem takiego działania i jednocześnie sprzeciwu wobec nauczania w języku rosyjskim był **tajny zjazd nauczycieli** ze wszystkich guberni Królestwa Polskiego. Odbył się on **1 października 1905 roku w małej wiejskiej szkółce, w Pilaszkwie k. Łowicza**. Na zjeździe tym podjęto uchwałę o nauczaniu w szkołach w języku polskim i dano początek przyszłemu Związkowi Nauczycielstwa Polskiego. Uchwałę podpisało około stu nauczycieli i działaczy oświatowych walczących o język narodowy w szkole. Gdy wiele podobnych instytucji rozwiązywało się, przekształcało, dzieliło, ZNP łączył rozproszone organizacje nauczycielskie i mobilizował je do bycia razem, do współpracy.

Podczas zjazdu w Pilaszkwie powołano Związek Nauczycieli Ludowych, który działał nielegalnie. Wielu jego członków aresztowano, co doprowadziło do zakończenia jego działalności w ciągu zaledwie kilku tygodni. Jednak najbardziej aktywni nauczyciele wstąpili do

utworzonego 9 grudnia 1905 roku w Warszawie Polskiego Związku Nauczycielskiego i Stowarzyszenia Nauczycielstwa Polskiego. Statut organizacji został zatwierdzony przez władze carskie dopiero w styczniu 1907 roku. Z kolei grupa krakowskich nauczycieli w dniu 28 grudnia 1905 roku powołała Krajowy Związek Nauczycielstwa Ludowego w Galicji. Stąd można mówić, że przyszły ZNP kształtował się tak, jak na to pozwalały warunki pod zaborami. W czerwcu 1917 roku rozpoczęło wydawanie „Głosu Nauczycielskiego” jako comiesięcznego organu prasowego. W lipcu 1930 roku odbył się zjazd połączeniowy Związku Polskiego Nauczycielstwa Szkół Powszechnych (ZPNPSP) istniejącego od 12 kwietnia 1919 roku i Związku Zawodowego Nauczycielstwa Polskich Szkół Średnich (ZZNPSŚ), utworzonego w lutym 1919 roku, w efekcie którego utworzono **Związek Nauczycielstwa Polskiego**. W maju 1921 roku **Naczelnik Państwa Józef Piłsudski został honorowym członkiem Związku** i otrzymał legitymację

Dom Nauczycielski w Warszawie. Po lewej widok od strony Wybrzeża Kościuszkowskiego, po prawej – od ul. Smulikowskiego

Fot. Bartosz Chojnacki

nr 4 w Akademii Górniczej w Krakowie (obecnie Akademia Górniczo-Hutnicza im. Stanisława Staszica w Krakowie).

WOJENNE I POWOJENNE LOSY ZNP

Napaść hitlerowskich Niemiec i Związku Radzieckiego na Polskę przerwała na 5,5 roku legalną pracę ZNP dla szkoły i nauczycieli. W końcu października 1939 roku postanowiono, że Związek pod okupacyjnym kryptonimem **TON**, czyli **Tajna Organizacja Nauczycielska**, prowadzić będzie konspiracyjną działalność w zakresie tajnego nauczania i pomocy nauczycielom, ofiarom wojny itp.

Powojenne dzieje ZNP w historii narodu polskiego, w tym szkolnictwa i nauki, stanowiły integralny składnik polskiej oświaty i kultury. W omawianym okresie uchwalona została ustawa z 1972 roku, czyli *Karta praw i obowiązków nauczyciela*. W połowie 1980 roku potęgowało się niezadowolenie społeczne wyrażone w strajkach i protestach robotniczych. W dniu 11 września 1980 roku pod hasłem odnowy życia związkowego Zarząd Sekcji Nauki ogłosił się Komitetem Zało-

żyelskim Związku Zawodowego Pracowników Szkół Wyższych i Instytucji Naukowych. Obradująca w dniach 12–13 października 1980 VIII Krajowa Konferencja Sekcji Nauki podjęła uchwałę o przekształceniu Sekcji we wspomniany Związek. Zaznaczono, że Związek ten wejdzie w skład ZNP na zasadzie federacji jako ZNP Nauka oraz ZNP Oświata. Wprowadzony w dniu 13 grudnia 1981 roku stan wojenny wywarł piętno na organizacji. Działalność związkowa została zawieszona. W czerwcu 1983 roku powstał Komitet Założycielski Federacji ZNP Szkół Wyższych i Nauki, z udziałem członków Zarządu ZNP w Uniwersytecie Gdańskim – doc. dr. Stanisława Mielczarskiego i prof. dr. hab. Zdzisława Kordela (prezesa ZNP na UG od 2006 do 2023 roku), który przez wiele lat był reprezentantem Zarządu ZNP UG w Radzie Federacji ZNP w Warszawie. Istniał też drugi człon ZNP – Krajowa Rada Nauki ZNP.

WSPÓŁCZESNOŚĆ ZNP

W dniu 30 listopada 2004 roku, w związku ze zbliżającym się jubileuszem 100-lecia ZNP, odbył się XXXVIII Nadzwyczajny Krajo-

wy Zjazd Delegatów ZNP, podczas którego poczyniono zmiany w statucie, co dało podstawę do stworzenia jednolitej organizacji ZNP. **Zarząd ZNP w Uniwersytecie Gdańskim** w dniu 24 stycznia 2005 roku jednogłośnie podjął uchwałę o przystąpieniu do jednolitej struktury związkowej, a Zarząd Główny ZNP uchwałą z dnia 22 marca 2005 roku postanowił włączyć do Związku Zarządy Uczelniane ZNP, będące dotychczas członkami Federacji. Jednocześnie postanowił, że jednym z najważniejszych wydarzeń obchodów jubileuszu 100-lecia ZNP będzie organizowany w dniach 2–3 czerwca 2005 roku Kongres Pedagogiczny zatytułowany: „Edukacja polska w jednoczącej się Europie”. W jubileuszowym roku 2005 została też utworzona **Rada Szkolnictwa Wyższego i Nauki ZNP**, obchodząca właśnie 20-lecie istnienia.

W dniach 21–23 listopada 2024 roku odbył się XXXXIII Krajowy Zjazd Delegatów ZNP, na którym głównymi celami stały się: obrona statusu prawnego i materialnego pracowników oświaty, szkolnictwa wyższego, nauki i emerytów; kontynuowanie działań na rzecz

Pomnik Ławki Szkolnej przed Domem Nauczycielskim

Wejście do hotelu Logos

Fot. Bartosz Chojnacki

ochrony miejsc pracy, nabytych uprawnień i możliwości rozwoju zawodowego, a także podnoszenie skuteczności działania związku oraz umacnianie pozycji ZNP na arenie międzynarodowej. Podczas zjazdu dokonano też zmian w statucie, w rozdziale VII, dotyczącym szkolnictwa wyższego. **Obecnie do Rady Szkolnictwa Wyższego i Nauki ZNP należy 69 jednostek organizacyjnych w kraju, które liczą ponad 9000 członków** w pionie szkolnictwa wyższego i nauki. Od 2024 roku prezesem ZNP w UG jest dr Sławomir Antkiewicz.

DOM NAUCZYCIELSKI

Warto również wspomnieć o należącym do ZNP Domu Nauczycielskim na warszawskim Powiślu.

Wmurowana w budynek w 2010 roku **tablica** upamiętnia architekta Teodora Burszego vel Bursche (1893–1965) i inż. Antoniego Kowalskiego, autorów projektu tegoż domu.

Umieszczona przed Domem Nauczycielskim **ławka szkolna** to jedyna taka rzeźba w Polsce, replika ławki z 1905 roku, której oryginał znajduje się w Muzeum ZNP w Pilaszowie. Jej odsłonięcie miało miejsce 19 listopada 2010 roku przy Wybrzeżu Kościuszkowskim 35, w 105 rocznicę powstania ZNP. Rzeźba została zaprojektowana przez rzeźbiarza Wojciecha Gryniewicza (ur. 5 kwietnia 1946 roku w Bydgoszczy, absolwenta ASP w Gdań-

sku). Odsłonięcia pomnika ławki oraz wspomnianej tablicy dokonała prezydent Warszawy Hanna Gronkiewicz-Waltz. Obecnie w Domu Nauczycielskim mieszczą się Hotel Logos (oferujący 15% zniżki dla członków ZNP), redakcja „Głosu Nauczycielskiego”, Nauczycielskie Biuro Turystyczne „Logos Tour”, Nauczycielska Agencja Ubezpieczeniowa „NAU” oraz Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP.

Jerzy Szmytka

emerytowany
starszy wykładowca
Instytutu Pedagogiki UG,
pełnomocny przedstawiciel
ZNP w UG do Rady
Szkolnictwa Wyższego
i Nauki ZNP w Warszawie

Źródła:

B. Grześ, *Związek Nauczycielstwa Polskiego*, ZNP, Warszawa 2000.
100 lat ZNP. Ludzie, fakty, sprawy, wydarzenia, red. B. Grześ, Wydawnictwo Pedagogiczne ZNP, Warszawa 2005.
60 lat ZNP w Uniwersytecie Łódzkim, oprac. i red. J. Goździk, B. Liwowski, Uniwersytet Łódzki, Łódź 2006.
Tajna Organizacja Nauczycielska „TON”, red. W. Panek, A. Ryś, D. Sala, P. Wierzbicki, Kraków 2021.
Śladami ZNP po Krakowie i Małopolsce, red. P. Wierzbicki, T. Wilczyński, Kraków 2024.